
MËSIMI I GJUHËVE TË HUAJA NË SHKOLLAT SHTETËRORE TË SHQIPËRISË NË VITIN E PARË TË ÇLIRIMIT (1945-1946)

Dr. Artan Fida

E-mail: artanfida@hotmail.com

PËRMBLEDHJE

Artikulli paraqet një panoramë pothuajse të plotë, mbi bazën e të dhënave arkivore, të shkollave shtetërore të vendit, sipas cikleve, gjuhëve, mësuesve që dhanë mësim, teksteve shkollore që u përdorën në mësimdhënie në vitin 1945-1946 - viti i parë shkollor pas luftës.

Fjalët çelës: histori arsimit, histori e mësimit të gjuhëve të huaja, mësues e tekste të gjuhëve të huaja

ABSTRACT

This article presents a nearly complete overview, based on archival documents, of the foreign languages teaching in Albanian state schools during the year 1945-1946, the first academic one after the WW2, according to: the school levels, the languages taught, the textbooks used and the teachers involved.

Keywords: foreign language teaching history, foreign language teachers, foreign language textbooks, history of education in Albania

Parathënie

Qëllimi i këtij shkrimi është të paraqesë në mënyrë të detajuar gjendjen e mësimit të gjuhëve të huaja në shkollat shtetërore të Shqipërisë në vitin 1945-1946 – viti i parë shkollor i rregullt pas Çlirimit – e, posaçërisht, shkollat ku u mësua gjuha e huaj, gjuhët që u mësuan, mësuesit që dhanë mësim, programet dhe tekstet që u përdorën për mësimin e tyre. Kombinimi i burimeve parësore (dokumente arkivore, programe zyrtare, tekste mësimore) me studime e shkrime mbi historinë e arsimit, si dhe analiza dhe ballafaqimi i të dhënave mes tyre mundësuan zgjidhjen e rasteve kur dokumentacioni ka zbrazëti, paqartësi apo mospërputhje. Duke mbajtur parasysh objektin e shkrimit, që është paraqitja e mësimdhënies së gjuhëve të huaja në një vit të caktuar, gjykuam se metoda kërkimore më e përshtatshme është ajo historike, ngaqë mundëson shqyrtimin dhe analizën e një numri të madh të dhënash dhe paraqitjen e përfundimeve sipas kriterit tematik. Në shkrim bëhen herë pas here krahasime të natyrës së përgjithshme me vitet shkollore para/pasrendëse.

Hyrje

Viti shkollor 1945-1946 qe i pari vit i rregullt pas përfundimit të luftës, dhe i dyti që pas ndryshimeve të mëdha politiko-shoqërore në vend. Në përgjithësi, mësimi u zhvillua në kushte shumë të vështira: ndërtesat shkollore qenë në gjendje të mjerueshme, orënditë shkollore e mjetet didaktike të domosdoshme për mësim mungonin masivisht, një pjesë e konsiderueshme e mësuesve nuk kishin përgatitjen e duhur profesionale e pedagogjike, ngaqë ishin ose me arsim fillor ose me arsim të mesëm të papërfunduar.

Edhe në atë vit në shkollë u përdorën programet dhe tekstet që kishin qenë në përdorim para e gjatë luftës; atyre iu bënë vetëm disa ndërhyrje të domosdoshme në përmbajtje, që konsistuan kryesisht në heqjen e pasazheve me frymë fashiste dhe klasore. Programe krejtësisht të reja u hartuan dhe u vunë në zbatim vetëm në vitin shkollor pasardhës 1946-1947, në vijim të miratimit të reformës arsimore (gusht 1946).

Arsimi i përgjithshëm në vitin shkollor 1945-1946 ishte 11 vjet dhe shtrihej në këto cikle: shkolla fillore (4-vjeçare), shkolla e mesme e ulët ose unike (mbi shkollën Fillore, 3-vjeçare) dhe shkolla e mesme e lartë (mbi shkollën e mesme të ulët ose unike, 4-vjeçare)⁴². Si paraqitet gjendja e mësimi të gjuhëve të huaja në secilin prej këtyre cikleve?

1. Gjuha e huaj në shkollën fillore

Plani mësimor i vitit shkollor 1945-1946 ishte i njëjtë me atë të vitit paraardhës 1944-1945, por me një klasë më pak⁴³. Në shkollën fillore nuk mësohej gjuha e huaj si lëndë mësimore⁴⁴.

2. Gjuha e huaj në shkollën e mesme e ulët (unike)

Pas përfundimit të ciklit fillor, nxënësit kalonin në shkollën e mesme, e cila, sipas traditës ishte ‘e ulët’ dhe ‘e lartë’. Shkolla e mesme e ulët quhej ‘unike’ dhe ishte me

42 Paçrami, F. *Në rrugën për ndërtimin e shkollës sonë të re*. Arësimi Popullor, n.1947, n.8-9, f.16

43 Plani mësimor përmbante këto lëndë: Gjuhë shqipe, Mësim jete, Arithmetikë, Histori, Gjeografi, Mësime natyre, Mësime sendesh, Mësime shtetnore, Vizatim-punëdore, Kangë, Gjimnastikë (Për vajzat shtoheshin edhe lëndët: Qeverimi i shtëpisë e Qepje). Shih: Shtojca e Programet për shkolla fillore 5 klasësh. Ministrija e Arsimit, Tiranë, 1944, f.6-7

44 Në shkollë vendi, në atë vit funksionuan 1.028 shkolla fillore, nga të cilat 139 shkolla ishin vetëm me 1 klasë (dmth klasën e parë), 286 me 2 kl., 223 me 3 kl., 192 me 4 kl., e 188 me 5 klasë. Shih: Plani i Ministrisë së Arsimit për një vit deri në prill 1947. AQSH, F(ondi) 511, V(iti) 1946, D(osja) 1, fl.2

3 klasë (dmth 3-vjeçare)⁴⁵. Dy vite më pas, në vitin shkollor 1947-1948⁴⁶, bashkimi i shkollës unike me atë fillore çuan në krijimin e shkollave 7-vjeçare⁴⁷.

Në atë vit shkollor, përveç shkollave unike të plota me 3 klasë, që funksionuan pranë shkollave të mesme, u hapën 20 unike të reja, kryesisht në qendër prefekturë e nënprefekturë. Ndër këto të fundit, 10 shkolla kishin vetëm klasën e parë, 10 të tjera edhe klasën e dytë⁴⁸. Nxënësit e këtij cikli, që ishin 4.580 gjithsej në atë vit shkollor⁴⁹, mësuan 1 gjuhë të huaj⁵⁰, me 4 orë në javë në secilën klasë. Dokumentacioni arkivor na ndihmon të hedhim dritë mbi mësimin e gjuhës së huaj në disa prej këtyre shkollave:

1) Në shkollën unike ‘M.Çollaku’ të Pogradecit, e sapoçelur, 58 nxënësit e klasës së parë e të vetme mësuan frëngjisht, me mësuesin Virgjl Ballamaçi⁵¹.

2) Në shkollën unike të Bilishtit, e sapoçelur, 35 nxënësit e klasës së parë mësuan frëngjisht, me mësuesin Hilmi Aliu⁵².

3) Në uniken e Peshkopisë u mësua frëngjisht, me mësues Edip Tërshanën⁵³.

4) Në uniken e Ersekës u mësua italisht⁵⁴.

5) Shkolla unike me 1 e 2 klasë funksionuan edhe në qytetet: Kavajë, Fier, Përmet, Himarë, Krujë e Kukës⁵⁵. Në nivelin e shkollës unike u ngrit edhe shkolla ushtarake e Tiranës (më vonë Shkolla ushtarake ‘Skënderbej’). Nuk kemi arritur të gjejmë të dhëna mbi gjuhët, mësuesit e tekstet mësimore të këtyre shkollave. Të dhëna jo të plota ekzistojnë edhe për shkollat unike që funksionuan pranë shkollave të mesme, si:

1) Në uniken pranë institutit tregtar të Vlorës u mësua frëngjisht, me tekstin France - Première année de Français, me mësuesin Dhimitër Pilika⁵⁶.

2) Në uniken pranë shkollës normale të Elbasanit u mësuan frëngjisht (4 klasat e para e

45 “Në programin e ri të shkollave, arësimi i mesmë do të ndahet në dy periudha: periudha e parë 3-vjeçare do të quhet shkollë unike. Periudha e dytë 4-vjeçare do të jetë e ndarë në këto degë: Liceu Klasik dhe Shkencuer, Shkolla Teknike, Shkolla Normale, Shkolla Tregëtare. Nxënësi ose nxënësja që do të ketë mbaruar shkollën unike ka të drejtë të hyjë në cilëndo nga degët e periudhës së dytë”. Shih: Qarkore e Ministrisë së Arsimit nr.1772, dt.5.10.1945. AQSH, F.511, V.1945, D.22

46 Paçrami, F. *Në rrugën për ndërtimin e shkollës sonë të re*. Arësimi Popullor, n.1947, n.8-9, f.16

47 Në vitin shkollor 1947-1948, fillimisht në qendrat e mëdha urbane e, në vijim, edhe në qytetet e fshatrat e tjerë, shkollat unike u bashkuan me shkollat fillore dhe krijuan shkollat 7-vjeçare. Shih: Qarkore e Min.Ars. n.1772, dt.5.10.1945

48 Plani i Ministrisë së Arsimit për një vit deri në prill të 1947. AQSH, F.511, V.1946, D.1, fl.2

49 Arësimi Popullor, 1946, n.2-3

50 Programi i shkollës unike. Ministrija e Arsimit, Tiranë, 1945

51 Shkresë e shkollës unike të Pogradecit n.77, dt.12.07.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, fl.71

52 Shkresë e shkollës unike të Bilishtit n.44/1, dt.1.07.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, fl.64

53 Shkresë e shkollës unike të Peshkopisë n.48, dt.20.07.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, fl.83

54 Njëri nga 2 mësuesit e shkollës, Ded Shala e Stavri Katundi, që mësues i italishtes. *Shih*: Shkresë e shkollës unike të Bilishtit, n.38, dt.15.07.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, fl.65

55 Emrat e profesorëve të propozuem nga Min.Arsimit për shkollat unike, simbas vendit që janë caktuar, dërguar Kryeministrisë për miratim. AQSH, F.511, V.1945, D.31

56 Shkresë e inst.tregtar të Vlorës n.436, dt.29.07.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, fl.132

3 klasat e dyta) dhe italisht (3 klasat e treta)⁵⁷.

- 3) Në shkollën unike pranë liceut të Shkodrës u mësuan frëngjisht (kl.I^A, II, III, IV^A, IV^B, V), me mësuesit: Qemal Draçini, Ndoc Kamsi, Abdyl Kajanaku e Rexhep Neziri⁵⁸, me tekstet France-première année... dhe France-deuxieme année...⁵⁹, dhe italisht (kl. I^B, II, III, IV^A, IV^B, V, VI), me mësuesit: Fadil Podgorica, Kolë Kamsi e Filip Ndocaj⁶⁰.
- 4) Në shkollën unike pranë ish-institutit femëror të Shkodrës u mësuan italisht, me mësuesen Ballkize Tela, dhe frëngjisht (kl.III), me mësuesin Kolë Alimhilli⁶¹.

Shkolla unike me 3 klasë funksionuan edhe pranë shkollave të mesme: 3 në Tiranë⁶² (pranë liceut, instituteve femëror e teknik), nga 1 unike pranë liceve në Durrës⁶³, në Korçë⁶⁴, në Gjirokastrë⁶⁵ e 1 në Berat (pranë shkollës normale).

Duhet theksuar se gjendja e përgjithshme e shkollave unike, kryesisht e atyre të sapoçelura, linte shumë për të dëshiruar: mjedise shkollore të papërshtatshme, mësues të pakualifikuar, mungesë mjetesh didaktike të domosdoshme etj. Klasat e unikeve pranë shkollave të mesme qenë të tejmbushura me nxënës. Të gjitha këto vështirësi ndikuan në zhvillimin normal të mësimi⁶⁶.

3. Gjuha e huaj në shkollën e mesme të lartë

Në atë vit shkollor funksionuan 12 shkolla të mesme, me 2.563 nxënës⁶⁷ e 280 mësues⁶⁸. U punua me dy programe⁶⁹: nxënësit që përfunduan kl.III e IV të tipit të vjetër, kaluan respektivisht në kl.I e II dhe ndoqën programin e ri; nxënësit që përfunduan kl.V, VI e VII të tipit të vjetër, kaluan respektivisht në kl.VI, VII e VIII të tipit të vjetër dhe

57 Shkresë e shk.normale të Elbasanit n.112/8, dt.30.07.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, fl.24

58 Shkresë e liceut të Shkodrës nr.2, dt.10.09.1945. AQSH, F.511, V.1945, D.33

59 Shkresë e liceut të Shkodrës nr.274, dt.8.08.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.22

60 Shkresë e liceut të Shkodrës nr.2, dt.10.09.1945. AQSH, F.511, V.1945, D.33

61 Shkresë e inst.femnuer 'D.Kastrioti' Shkodër, nr.2, dt.27.09.1945. AQSH, F.511, 1945, D.33

62 Kuadri i Arësimit të Mesëm. Kuadri i tri shkollave unike të Tiranës. Arësimi Popullor, 1946, n.4, f.35

63 Pasqyra e nxanësve të regjistruem dhe frekuentues në shkollën unike dhe në lyce. Drejtoria e Lyceut Durrës, v.shkollor 1945-1946. AQSH, F.511, V.1946, D.15. *Shih* edhe: Shkresë e liceut të Durrësit nr.125, dt.20.07.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, f.7

64 Shkresë e liceut të Korçës 'R.Qirinxhi' n.536/X, dt.7.08.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, fl.41-46

65 Shkresë e liceut të Gjirokastrës nr.15/5, dt.1.08.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, f.34

66 Plani i Min.Arsimit për një vit deri në prill të 1947. AQSH, F.511, V.1946, D.1, fl.1

67 Arësimi Popullor, 1946, n.2-3

68 Në këtë numër përfshihen edhe mësuesit e shkollave unike që funksiononin pranë shkollave të mesme. *Shih*: Plani i Min.Arsimit për një vit deri në prill të 1947. AQSH, F.511, V.1946, D.1, fl.3

69 Qarkore të Min.Arsimit nr.1772, dt.5.10.1945, dhe nr.534/67, dt.11.10.1945. AQSH, F.511, 1945, D.22

vijuan me programin e vjetër⁷⁰. Shkollat e mesme edhe në atë vit shkollor vijuan të ishin të kategorizuara në 4 lloje: a) lice, b) teknike, c) normale, ç) tregtare⁷¹.

a) Liceu. Në atë vit funksionuan 5 të tillë: i Shkodrës, i Tiranës, i Korçës, i Gjirokastrës dhe i Durrësit⁷², me gjithsej 1.560 nxënës⁷³. Nxënësit e degës klasike⁷⁴, ndër 18 lëndë, mësuan 3 gjuhë të huaja: 1 moderne, me përkatësisht 3 orë në javë përgjatë 4 viteve, dhe 2 gjuhë klasike: latinisht, me përkatësisht 6, 6, 4, 5 orë, dhe greqisht e vjetër, me përkatësisht 4, 5, 4, 5 orë në javë⁷⁵. Nxënësit e degës shkencore, ndër 17 lëndë, mësuan 2 gjuhë të huaja, që të dyja moderne: një të parë me përkatësisht 3 orë në javë përgjatë 4 viteve, e një të dytë me përkatësisht 6, 5, 4, 3 orë⁷⁶. Dallimi në numrin e orëve javore ndërmjet gjuhës së parë e të dytë vinte për shkak se gjuha e parë ishte vijimësi që nga cikli i ulët (ose unikja), ndërsa gjuha e dytë ishte e re, niste nga fillimi.

1) Në liceun e Shkodrës, në degët shkencore e klasike, u mësuan: a) frëngjisht⁷⁷ (kl.V, VI, VII, VIII), me mësues: Prenk Kaçinari, Rexhep Neziri⁷⁸, me tekstet France-première année ... e France-deuxième année...⁷⁹; b) italisht (kl.V, VI, VII, VIII), me mësues: Luigj Franja e Filip Ndoca⁸⁰ (si dhe Kolë Prela e Agetina Ashiku për një periudhë të caktuar⁸¹); c) serbo-kroatisht, me mësuesin Boris Urbançiç⁸². Në degën klasike u mësuan edhe: ç) latinisht, me mësues Pashko Gecin e Luigj Franjën, dhe d) greqisht, me mësuesin Pashko Geci⁸³. Në listën e lëndëve të provimit të maturës, krahas shqipes, matematikës, fizikës, pedagogjisë, bëjnë pjesë edhe: serbo-kroatisht, frëngjisht, italisht, latinisht e greqisht⁸⁴.

70 “Klasa VI gjatë këtij vjeti shkolluer ka zhvillue programin e klasës VI të gjimnazit të vjetit 1935”. *Shih*: Shkresë e liceut të Durrësit, nr.132, dt.13.08.1946. AQSH, F.511, 1945, D.22

71 “...Cikli i dytë 4-vjeçar i arsimit të mesëm do të jetë i ndarë në këto degë: Liceu Klasik dhe Shkencuer, Shkolla Teknike, Shkolla Normale, Shkolla Tregëtare.” *Shih*: Qarkore e Min.Arsimit nr.1772, dt.5.10.1945. AQSH, F.511, V.1945, D.22

72 Plani i Min.Arsimit për një vit deri në prill të 1947. AQSH, F.511, V.1946, D.1, fl.2

73 Po aty, fl.3

74 Ky ishte viti i fundit që liceu ndahej në degë klasike e shkencore

75 Programi i liceut klasik e shkencor dhe i shkollës normale. Ministria e Arësimit, Tiranë, 1945

76 Po aty

77 Programe të shkollave të mesme të vendit për lëndët e ndryshme që zhvillohen në ato shkolla gjatë vitit shkollor 1945-1946. AQSH, F.511, V.1945, D.22

78 Shkresë e liceut të Shkodrës nr.2, dt.10.09.1945. AQSH, F.511, V.1945, D.33

79 Shkresë e liceut të Shkodrës, nr.274, dt.8.08.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.22

80 Shkresë e liceut të Shkodrës nr.2, dt.10.09.1945. AQSH, F.511, V.1945, D.33

81 Shkresë e Min.Arsimit nr.596, dt.4.02.1946 drejtuar liceut të Shkodrës. AQSH, V.1946, D.74

82 Shkresë e liceut të Shkodrës, nr.274, dt.8.08.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.22

83 Shkresë e liceut të Shkodrës nr.2, dt.10.09.1945. AQSH, F.511, V.1945, D.33

84 Komisionet e gjuhëve të huaja përbëheshin nga: Pashko Geci e Gjoana Ndoja Noka (sllavisht), Mehmet Daiu e Agetina Ashiku (frëngjisht), Luigj Franja e Filip Ndoca (italisht), Pashko Geci e Luigj Franja (latinisht e greqisht). *Shih*: Procesverbal mbi provimet e pjekunis të liceut të Shkodrës në sesjonin e dytë të vj.shk.1945-1946. AQSH, F.511, V.1946, D.25

- 2) Në liceun e Durrësit, të kthyer në shkollë të mesme në dhjetor 1945⁸⁵, mbi bazën e shkollës qytetëse 4-vjeçare me drejtim tregtar⁸⁶, u hapën 2 kl.I (klasike e shkencore), 1 kl.II shkencore dhe 1 kl.IV⁸⁷. Fakti që kl.I punoi me program të ri, dhe kl.II e IV me të vjetrin⁸⁸, të bënë të mendosh se aty vijoi mësimi i italishtes, siç bëhej në vitet e mëparshme si shkollë tregtare⁸⁹, por mund të jetë futur edhe frëngjishtja si gjuhë e dytë.
 - 3) Në liceun e Gjirokastrës pati përkatësisht 44, 48, 37, 12 e 18 nxënës, sipas klasave IV-VIII⁹⁰. Nuk gjejmë të dhëna lidhur me gjuhët që u mësuan në atë vit. Duke u nisur nga fakti se, në vitin shkollor 1944-1945 aty u mësuan gjuhët a) italisht, b) frëngjisht e c) latinisht⁹¹, gjykojmë që mësimi i këtyre gjuhëve duhet të ketë vijuar edhe në vitin pasardhës 1945-1946.
 - 4) Në liceun e Tiranës u mësuan gjuhët: a) italisht, me mësuesin Alfredo Ingletti, b) frëngjisht, me mësues: Nonda Bulka, Sotir Koci e Vedat Kokona, c) serbo-kroatisht, me mësuesin Josif Depolo⁹²; në degën klasike u mësuan edhe ç) latinisht, me mësuesit Henrik Lacaj e Pashko Gjeçi, dhe d) greqisht e vjetër, me të njëjtët mësues⁹³.
 - 5) Në liceun e Korçës, me 285 nxënës, u mësuan: a) italisht, me mësues Anesti Havjari e Dhimitër Pilika⁹⁴, b) frëngjisht, me mësues Dhimitër Turtulli e Pandi Geço⁹⁵, c) serbo-kroatisht, me mësuesin Josif Cagleviç⁹⁶; në degën klasike u mësuan edhe: ç) latinisht, me mësuesin Anesti Havjari dhe d) greqishte e vjetër⁹⁷.
- Në vitin shkollor 1945-1946 funksionuan edhe 2 shkolla të mesme të përgjithshme vetëm për vajza: Instituti femëror i Tiranës dhe Instituti femëror i Shkodrës⁹⁸.

85 Hoxha, Astrit, Biografi e shkollave të rrethit të Durrësit. Tiranë, Globus R, 2001, f.49

86 Sipas kujtimeve të ish-nxënësit të kësaj shkolle, nxënësit që mbaruan kl.III të shkollës qytetëse në vitin shkollor 1944-1945, e nisën kl.IV në gjimnazin e shtetit. *Shih*: Hoxha, Astrit, vep.cit., f.26, 74

87 Drejtoria e Lyceut Durrës, viti shkollor 1945-1946. Pasqyra e nxanësve të regjistruem dhe frekuentues në shkollën unike dhe në Lyce. AQSH, F.511, V.1946, D.15. *Shih* dhe: Shkresë e liceut të Durrësit nr.125, dt.20.07.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, f.7

88 Min.Arsimit urdhëronte që kl.VI, VII e VIII të degës klasike e shkencore të punonin me programin e vjetër. *Shih*: Shkresë e Min.Arsimit nr.534/83, dt.6.12.1945, për liceun e Durrësit. F.511, 1945, D.22

89 Në v.shkollor 1944-1945 në shkollën tregtare të Durrësit u mësua gjuha italiane, me mësues Eqrem Stërmasin. *Shih*: Kuadri i personelit të shkollës tregtare Durrës. AQSH, F.511, V.1945, D.38, fl.4, 6

90 Shkresë e liceut të Gjirokastrës nr.15/5, dt.1.08.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, f.34

91 Në v.shkollor 1944-1945 u mësua: a) italisht (Vasil Progri), b) frëngjisht (Foto Bala) e c) latinisht (Kolë Shiroka). *Shih*: Kuadri i personelit të liceut të Gjirokastrës. AQSH, F.511, V.1945, D.38, fl.12

92 Arësimi Popullor, 1946, n.2-3

93 Kuadri i personelit administrativ, mësimit e shërbyes i liceut të Tiranës. AQSH, F.511, V.1945, D.38

94 U transferua në shkurt 1946 në Vlorë.

95 Arësimi Popullor, 1946, n.2-3

96 Josif Cagleviç dha mësim në periudhën 22.02.1946 - 4.07.1948. *Shih*: Listë emërore e teknikëve dhe specialistëve të huaj. Gjimnazi 'R.Qirinxhi' Korçë. AQSH, F.511, V.1952, D.47, fl.22

97 Shkresë e liceut të Korçës 'R.Qirinxhi' n.536/X, dt.7.08.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, fl.41-46

98 Plani i Min.Arsimit për një vit deri në prill të 1947. AQSH, F.511, V.1946, D.1, fl.2

- 6) Në Institutin femëror të Tiranës, me 9 klasë në degët klasike e shkencore, me përkatësisht kl.IV 54 nxënës, kl.V 36 nxënës, kl.VI 29 nxënës, kl.VII 21 nxënës, kl.VIII 16 nxënës,⁹⁹ u mësuan: a) italisht, me mësueset Drita Gani, Franca Mandalà e Gleqeri Koça; b) frëngjisht, me mësuesit Elmas Çani, Vexhi Demiraj e Lllazar Eftimiadhi; c) serbo-kroatisht, me mësuesen Ruzica Simiç; ç) latinisht, me mësuesin Nikollë Dakaj; d) greqisht e vjetër, me mësuesit Sotir Papahristo e Zijahudin Kodra¹⁰⁰.
- 7) Në Institutin femëror të Shkodrës u mësuan: a) italisht, me mësuesit Luigi Franja e Qemal Draçini, dhe b) frëngjisht, me mësuesit Kolë Alimhilli e Abdyl Kajanaku¹⁰¹.
- b) Shkolla teknike (ose instituti teknik). Funksionuan 2 të tilla, ajo e Tiranës dhe ajo e Korçës, me gjithsej 228 nxënës¹⁰². Në këto shkolla u mësua 1 gjuhë e huaj¹⁰³.
- 1) Në Institutin teknik ‘S.Staveleci’ të Tiranës, në dy degët e tij, ‘Ndërtim’ (kl.I, II, IV, VII) dhe ‘Mekanike’ (kl.I, II, VI)¹⁰⁴, lëndët e kulturës së përgjithshme u mbuluan nga mësues efektivë të liceut dhe të institutit femëror të Tiranës. U mësuan gjuhët: a) italisht, b) serbo-kroatisht, me mësues Ruzica Simiç e Josif Depolo¹⁰⁵.
- 2) Në Institutin teknik të Korçës, me 3 klasë (kl.I, II e IV të tipit të vjetër, me përkatësisht 27, 35 e 27 nxënës), u mësuan: a) italisht (kl.I e II), b) serbo-kroatisht¹⁰⁶.
- c) Shkolla normale (ose pedagogjike). Pati 4 të tilla në të gjithë vendin, që funksionuan ose si shkolla më vete (shkollat normale në Elbasan e në Berat¹⁰⁷), ose si degë normale pranë liceve (dega normale pranë liceut të Shkodrës [ish-Instituti femëror] dhe dega normale pranë Institutit femëror të Tiranës). Normalistët mësuan 1 gjuhë moderne, me përkatësisht 5, 3, 3, 3 orë në javë në 4 vitet e shkollës¹⁰⁸.
- 1) Në shkollën normale të Elbasanit me 9 klasë (2 kl.I, 2 kl.II, 2 kl.VI, 2 kl.VII e 1 kl.VIII), u mësuan: a) frëngjisht (në kl.VI, VII e VIII të sistemit të vjetër; në kl.VIII të sistemit të ri, vetëm në tremujorin e parë, pasi u zëvendësua me italishten, dhe në kl.IX të sistemit të ri); b) italisht (në kl.VI, VII e VIII, deri në fund të muajit shkurt 1946, kur u zëvendësua me serbo-kroatishten, në kl.IX të sistemit të ri, dhe në kl.VIII

99 Shkresë e Inst.femnor të Tiranës nr.78/9, dt.6.08.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, fl.128

100 AQSH, F.511, V.1945, D.22

101 Shkresë e inst.femnuer ‘D.Kastrioti’ të Shkodrës, nr.2, dt.27.09.1945. AQSH, F.511, 1945, D.33

102 Plani i Min.Arsimit për një vit deri në prill të 1947. AQSH, F.511, V.1946, D.1, fl.2, 3

103 Shkresë e inst.teknik të Korçës, n.21, dt.12.06.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, ff.53-57

104 Shkresë e inst.teknik ‘S.Staveleci’ të Tiranës, n.111/3, dt.29.07.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23

105 AQSH, F.511, V.1945, D.38, fl.28

106 Shkresë e inst.teknik të Korçës, n.21, dt.12.06.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, f.56

107 Plani i Min.Arsimit për një vit deri në prill të 1947. AQSH, F.511, V.1946, D.1, fl.2

108 Programi i liceut klasik e shkencor dhe i shkollës normale. Ministria e Arësimit, Tiranë, 1945

pas heqjes së frëngjishtes); c) serbo-kroatisht (në kl.VI, VII e VIII të sistemit të vjetër, pas heqjes së italishtes në përfundim të tremujorit të parë)¹⁰⁹.

2) Në shkollën normale të Beratit u mësuan: a) frëngjisht, b) italisht¹¹⁰.

3) Në degën normale të liceut të Shkodrës (ish-Instituti femëror) u mësuan: a) frëngjisht, me mësuesin Kolë Alimhilli, me tekstet France – première année ... dhe France – deuxième année ...¹¹¹; b) serbo-kroatisht, me mësuesin Boris Urbançiç¹¹².

4) Në degën normale të Institutit femëror të Tiranës, me 5 klasë (një për çdo vit, me përkatësisht: kl.IV 49 nxënës, kl.V 52 nx, kl.VI 36 nx, kl.VII 29 nx, kl.VIII 33 nx)¹¹³, u mësuan: a) italisht, b) frëngjisht¹¹⁴.

ç) Shkolla tregtare. Si e tillë funksionoi vetëm një, Shkolla tregtare e Vlorës, me 103 nxënës¹¹⁵. Plani mësimor i saj përmbante 2 gjuhë të huaja, me përkatësisht 3 orë në javë secila përgjatë 4 viteve¹¹⁶. U mësuan: a) frëngjisht, me mësuesit Kel Gashi e Xhelal Shënepremte¹¹⁷, me tekstin France-Première année...¹¹⁸, dhe b) serbo-kroatisht, e cila zëvendësoi italishten¹¹⁹.

Në përgjithësi, gjendja e përgjithshme e shkollave të mesme të larta paraqitej më e mirë se ajo e shkollave fillore dhe unike lidhur me mjediset shkollore, mjetet mësimore dhe nivelin profesional të mësuesve.

Përfundime

Nga gjithë sa u parashtrua më lart, duke analizuar si të dhënat faktike të mësipërme, mund të nxirren këto përfundime lidhur me mësimin e gjuhëve të huaja në vitin shkollor 1945-1946, si viti i parë i plotë shkollor pas Çlirimit të vendit dhe si viti i fundit shkollor para fillimit të reformës arsimore të vitit 1946:

109 Shkresë e shk.normale të Elbasanit n.112/8, dt.30.07.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, fl.26

110 Shkresë e shk.normale të Beratit, nr.21/7, dt.7.08.1946. AQSH F.511 V.1945, D.22

111 Shkresë e liceut të Shkodrës, nr.274, dt.8.08.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.22

112 Po aty

113 Shkresë e inst.femnor të Tiranës nr.78/9, dt.6.08.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, fl.128

114 Landa e frengjishtes e shtjellueme në kl.VI për vjetin shkolluer 1945-1946. Instituti Femnuer 'Nana e Skënderbeut' Tiranë, dega klasike dhe normale. AQSH, F.511, V.1945, D.22

115 Plani i Min.Arsimit për një vit deri në prill të 1947. AQSH, F.511, V.1946, D.1, fl.3

116 Programi i inst.tregtar të Vlorës. Ministrija e Arsimit, 1945

117 Lista e profesorëve t' emnuem ose riemnuem në shkollat e mesme me pëlqimin e Kryeministrit nr.180, dt.14.11.1945. AQSH, F.511, V.1945, D.31, fl.82

118 Shkresë e inst.tregtar të Vlorës, nr.486, dt.24.08.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.22

119 Osmani, Sh. *Fjalor i pedagogjisë*. Tiranë, '8 Nëntori', 1983, f.684

- 1) Në shkollën fillore nuk u mësua ndonjë gjuhë të huaj. Krahastuar me vitin shkollor pararendës, gjendja mbeti e pandryshuar. E pandryshuar do të vijojë kjo gjendje edhe në vitin pasardhës, që shënon vitin e parë të reformës arsimore, efektet e të cilës do të shtrihen në disa vite shkollore. Në fakt, gjuha e huaj u përfshi në kurrikulën e shkollës fillore vetëm aty nga fundi i viteve '90 të shek. XX;
- 2) Në shkollën e mesme të ulët (ose unike) mësohej 1 gjuhë e huaj (ndër 12 lëndë që kishte plani mësimor)¹²⁰, me 4 orë në javë, përgjatë të 3 viteve të këtij cikli shkolllor. Si gjuhë e huaj në këtë cikël u mësuan frëngjishtja dhe italishtja. Për mungesë të dhënash të plota për të gjitha shkollat, nuk mund të përcaktohet me saktësi vendi ose përqindja e mësimi të këtyre dy gjuhëve nëpër shkolla. Mendojmë se shtrirja e tyre u kushtëzua nga faktorë si: vijimësia e mësimi prej viteve të mëparshme, numri i mësuesve të kualifikuar e, në ndonjë rast, tradita e shkollës dhe e zonës, veçanërisht në rastin e unikeve pranë shkollave të mesme të larta. Me vënien në zbatim të reformës arsimore në vitin shkollor 1946-1947, gjuha e huaj u hoq nga shkolla 7-vjeçare, për t'u rifutur sërish rreth 10 vjet më pas.
- 3) Në shkollën e mesme të lartë, në varësi të llojit (lice, teknike, normale, tregtare) dhe të degës (klasike, shkencore) u mësuan nga 1 deri në 3 gjuhë të huaja.

a) Në lice:

- a.1) nxënësit e degës klasike mësuan 3 gjuhë përgjatë 4 viteve të shkollës: a) 1 gjuhë moderne, në vijimësi nga shkolla e mesme e ulët (ose unike), me përkatësisht 3 orë në javë përgjatë 4 viteve; b) latinisht, me përkatësisht 6, 6, 4, 5 orë në javë; c) greqisht e vjetër, me përkatësisht 4, 5, 4, 5 orë javore¹²¹. Mësimi i gjuhëve klasike kryhej vetëm në këtë degë;
- a.2) Nxënësit e degës shkencore mësuan 2 gjuhë moderne, përgjatë 4 viteve të shkollës¹²²; gjuha e parë, mësimi i së cilës kishte nisur qysh në shkollën e mesme të ulët (ose unike), u mësua me përkatësisht 3 orë javore përgjatë 4 viteve, ndërsa gjuha e dytë,

120 Plan i mësimor i shkollës unike: 1) Gjuhë shqipe, 2) Edukatë morale dhe Histori e Lëvizjes Na-Çl, 3) *Gjuhë e huej*, 4) Histori, 5) Gjeografi, 6) Matematikë, 7) Fizikë e Kimi, 8) Shkenca natyre dhe Higjienë, 9) Vizatim, 10) Punë praktike, 11) Muzikë e Kangë, 12) Edukatë fizike. Shih: Program'i shkollës unike. Ministria e Arësimit, Tiranë, 1945

121 Plan i mësimor i degës klasike: 1) Gjuhë e letërsi shqipe, 2) *Gjuhë e letërsi latine*, 3) *Gjuhë e letërsi greke*, 4) *Gjuhë e huej I*, 5) Histori, 6) Gjeografi, 7) Matematikë, 8) Fizikë, 9) Kimi, 10) Shkenca natyrore e higjienë, 11) Filozofi, 12) Histori e artit, 13) Muzikë, 14) Drejtësi dhe ekonomi politike, 15) Vizatim, 16) Ekonomi shtëpijake për vajza, 17) Punë dore për vajza, 18) Edukatë fizike. Shih: Programi i liceut klasik e shkencor dhe i shkollës normale. Ministria e Arësimit, Tiranë, 1945

122 Plan i mësimor i degës shkencore: 1) Gjuhë e letërsi shqipe, 2) *Gjuhë e huej I*, 3) *Gjuhë e huej II*, 4) Histori, 5) Gjeografi, 6) Matematikë, 7) Fizikë, 8) Kimi, 9) Shkenca natyrore e higjienë, 10) Filozofi, 11) Histori e artit, 12) Muzikë, 13) Drejtësi dhe ekonomi politike, 14) Vizatim, 15) Ekonomi shtëpijake për vajza, 16) Punë dore për vajza, 17) Edukatë fizike. Shih: Programi i liceut klasik e shkencor dhe i shkollës normale. Ministria e Arësimit, Tiranë, 1945

MËSIMI I GJUHËVE TË HUAJA NË SHKOLLAT SHTETËRORE TË SHQIPËRISË

që niste nga fillimi, u mësua me përkatësisht 6, 5, 4, 3 orë;

- b) Në shkollën tregtare u mësuan 2 gjuhë moderne, që të dyja me 3 orë javore përgjatë 4 viteve të shkollës¹²³. Ashtu si edhe në rastin e liceve, edhe në tregtare mësimi i gjuhës së parë ishte vijimësi qysh nga cikli pararendës, ndërsa gjuha e dytë niste për herë të parë në këtë cikël;
- c) Në shkollat normale u mësua 1 gjuhë e huaj moderne, me përkatësisht 5, 3, 3, 3 orë javore në të 4 vitet e shkollës¹²⁴;
- ç) Në shkollat teknike u mësua 1 gjuhë e huaj moderne¹²⁵. Edhe në teknike edhe në tregtare, mësimi i saj ishte vijimësi e mësimi të nisur qysh në shkollën e mesme të ulët;
- d) Në të gjitha shkollat e mesme gjuha e huaj bënte pjesë ndër lëndët që jepeshin provim në maturë;

4) Gjuhët e huaja që u mësuan në shkollën e mesme të lartë qenë:

- a) italisht, në të gjitha llojet e shkollave. Kjo gjuhë vijonte të kishte statusin e gjuhës së huaj të parë në shkollën e mesme të lartë, mbi bazën e legjislacionit të paraluftës, ende në fuqi¹²⁶;
- b) frëngjisht, në të gjitha shkollat, me përjashtim të instituteve teknike. Kjo gjuhë, si rregull, ishte gjuha e dytë në degët shkencore ku mësoheshin 2 gjuhë moderne;

123 Plani mësimor i shkollës tregtare: 1) Gjuhë e letërsi shqipe, 2) *Italisht*, 3) *Frëngjisht*, 4) Matematikë, 5) Lëndë tregtare, 6) Histori, 7) Institucione të së drejtës, 8) Merceologji, 9) Gjeografi, 10) Fizikë, 11) Kimi, 12) Shkencë, 13) Stenografi, 14) Daktilografi, 15) Bukurshkrim, 16) Edukatë fizike. *Shih*: Programi i Institutit tregtar të Vlorës. Ministria e Arsimit, 1945

124 Plani mësimor i shkollës normale: 1) Gjuhë e letërsi shqipe, 2) *Gjuhë e huej*, 3) Histori, 4) Gjeografi, 5) Matematikë, 6) Fizikë, 7) Kimi, 8) Filozofi (psikologji), 9) Sociologji, 10) Didaktikë e Edukatë, 11) Histori e pedagogjisë, 12) Praktikë pedagogjike, 13) Metodikë speciale, 14) Drejtësi dhe ekonomi politike, 15) Shkenca natyrore e higjienë, 16) Bujqësi, 17) Vizatim, 18) Muzikë e kangë, 19) Muzikë instrumentale, 20) Edukatë fizike, 21) Punë dore, 22) Ekonomi shtëpijake për vajza. *Shih*: Programi i liceut klasik e shkencor dhe i shkollës normale. Ministria e Arsimit, Tiranë, 1945

125 Plani mësimor i Institutit teknik të Korçës: Histori, Gjeografi, Shkenca natyrore, *Serbo-kroatisht*, *Italisht*, Matematikë, Gjuhë shqipe, Kimi, Edukatë fizike, Fizikë, Teknologji, Organizim kantieri, Vizatim në perspektivë, Vizatim ndërtimi, Ushtrime praktike në oficinë, Mekanikë, Vizatim mekanik. *Shih*: Shkresë e Inst.teknik të Korçës, n.21, dt.12.06.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, ff.53-57

126 Në 'Rregullore mbi mësimin e gjuhëve të huaja në shkollat e mesme', me 4 nene, thuhet shprehimisht: "Art.1-Në të gjitha shkollat e mesme normale, tregtare dhe teknike të mbretnisë do të mësohen këto gjuhë të huaja: italisht, frëngjisht, gjermanisht dhe anglisht. Art.2-Prej gjuhëve të përmendura në Art.1, mësimi i italishtes asht i detyrueshëm për të gjithë nxënësit e shkollave të mesme dhe tregtare; tue fillue me klasën e tretë do të mësojnë detyrimisht përveç italishtes edhe një gjuhë tjetër të zgjedhun me ato të përmendura në nenin e sipërm. Art.3- Kjo rregullore hyn në fuqi në vjetin shkollor 1933-1934...".

c) serbo-kroatisht:

c.1) u mësua në lice, në institutin teknik, në normale dhe në tregtare;

c.2) kjo gjuhë paraqitet krejt e re në listën e gjuhëve për t'u mësuar në shkollë të mesme të larta. Futja e saj në planin mësimor të shkollës së mesme të lartë erdhi si pasojë e marrëdhënieve shumë të ngushta shqiptaro-jugosllave në të gjitha planet¹²⁷, si dhe në perspektivën e dërgimit të nxënësve shqiptarë për studime më të larta e kualifikime të mëtejshme në Jugosllavi;

c.3) mësimi i serbo-kroatishtes nuk nisi që në fillim të vitit shkollor e në të gjitha shkollat; ajo u fut me vonësë, në mënyrë graduale, në varësi të sigurimit të mësuesve të nevojshëm¹²⁸;

c.4) për mësimin e saj erdhën mësues nga Jugosllavia; vetëm në raste të veçanta u angazhuan në mësim mësues vendës, që kishin njohuri të kësaj gjuhe;

c.5) kjo gjuhë zuri kryesisht hapësirën që mbulonte deri në atë kohë italishtja, e cila, si gjuhë e 'fashizmit', nis të hiqet nga plani mësimor i shkollës së mesme;

ç) latinisht, u mësua vetëm në degën klasike të liceut e të institutit femëror;

d) greqisht e vjetër, u mësua vetëm në degën klasike të liceut e të institutit femëror; dh)

gjuhë të tjera, si anglisht e gjermanisht, të cilat ishin mësuar në ndonjë shkollë në periudhën para luftës, në vitin shkollor 1945-1946 u hoqën nga të gjitha shkollat;

5) Tekstet që u përdorën për mësimin e gjuhëve të huaja qenë:

a) për frëngjishten:

a.1) në shkollën e mesme të ulët (ose unike) u përdor teksti francez France—1ère année de français [1926];

a.2) në shkollën e mesme të lartë u përdorën tekstet franceze France—1ère année de français dhe France—2e année de français [1926]. Deri në çlirimin e vendit, këto tekste qenë siguruar nga Franca dhe tregtoheshin nëpër libraritë e vendit. Në vitin 1945, i njëjti tekst u shtyp në Shqipëri nga një botues vendës, me lejen e autoriteteve

127 Thomas, I. John, *Education for communism. School and State in the People's Republic of Albania*. Hoover Institute Press, Stanford University, California, 1969, p.23

128 "...mësimi i serbo-kroatishtes nisi vonë...". *Shih*: Shkresë e inst.teknik 'S.Staveleci' të Tiranës n.111/3, dt.29.07.1946 'Paraqitet raporti final i mbylljes së vjetit shkolluer 1945/46 si dhe pasqyrëza përmbledhëse e përfundimeve vjetore'. AQSH, F.511, V.1945, D.23, fl.109

franceze¹²⁹;

a.3) në jo pak shkolla pati mungesë tekstesh¹³⁰, gjë që ndikoi në cilësinë e përvetësimit të mësimit;

b) për italishten:

b.1) në dokumentacionin arkivor nuk ndeshen referime lidhur me tekstet e përdorura në mësim. Duke mbajtur parasysh gjendjen e përgjithshme ekonomike e arsimore të vendit, aftësinë e shtetit të sapodalë nga lufta për të siguruar tekste të reja shkollore brenda një periudhe shumë të shkurtër, si dhe listën e teksteve të botuara në këtë periudhë, mendojmë se vijoi përdorimi i po atyre tekste që kishin qenë në qarkullim para dhe gjatë luftës. Duke mbajtur parasysh dy dokumente zyrtare: programin e shkollave të mesme të vitit 1940 (në të cilin janë përfshirë edhe këshilla lidhur me tekstet për t'u përdorur në shkollë) dhe listën e teksteve zyrtare për t'u përdorur në shkolla (e miratuar nga Ministria në vitin 1939)¹³¹, si edhe listën e librave të botuar në periudhën 1939-1945, mund të hamendësojmë se në ciklin e ulët të shkollës së mesme (degët klasike, shkencore e normale) u përdorën dy tekste: gramatika e E.Baglioni-t [1939] dhe gramatika e Marcella Varazi Dodmasejt [1941]. Në këtë cikël përdorej gjithashtu, sipas programit të vitit 1940, edhe antologjia me pjesë letrare e përgatitur nga autori italian Cesare Paperini [1932], tekst i cili ishte në përdorim edhe në shkollat gjegjëse italiane në të njëjtën periudhë në fjalë; programi këshillonte gjithashtu shoqërimin e teksteve të mësipërme me copa poetike e prozaike të nxjerra nga libra të tjerë¹³²;

b.2) në ciklin e lartë të shkollës së mesme, programi i vitit 1940 këshillonte përdorimin e copave të leximit të nxjerra 4 burime: së pari, nga *La divina commedia* e Dante Alighieri-t; së dyti, nga antologjia e autorëve Avalardi dhe Papandrea [1938]; së treti,

129 Në kushtet kur ishin mbaruar kopjet e ardhura nga Franca, shtëpia botuese shqiptare 'Ismail Mal'osmani' i kërkoi Misionit Ushtarak Francez lejen për ta shtypur në vend tekstin e frëngjishtes, miratim që iu dha gojarisht, në interes të mësimit të frëngjishtes. *Shih*: Arkivi i Ministrisë së Punëve të Jashtme të Francës, V.1945, D.1-19, Seria Z, kutia 4. Cituar sipas: Arapi, Arshela, Marrëdhëniet Shqipëri-Francë nga vitet 1945 deri në vitet 1990. Disertacioni doktorate i pabotuar. Fakulteti Histori-Filologji, Tiranë, 2017, f.126

130 Në mungesë të dërgimit të teksteve, mësimi i frëngjishtes u zhvillua "duke mësuar përmendësh shumë pjesë të tekstit që nxënësit e shkruanin, duke bërë disa orë shtesë mbi planin". *Shih*: Shkresë e shk.unike të Bilishtit n.44/1, dt.1.07.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, fl.64

131 Në listën e teksteve të miratuara nga Komisioni Teknik i ngritur pranë Min.Arsimit, gramatika e italishtes ka numrin rendor 8. *Shih*: Shkolla shqiptare, Tiranë, tetuer-nanduer-dhetuer, 1939, n.28-30, f.63

132 "Lexime të shumta në klasë nga Antologjia e nga disa faqe të Pinokjos të Collodi-t. [...] Lexime nga Antologjia e nga ndonji libër italisht". *Shih*: Programat dhe orarët e mësimave për shkollat e mesme klasike, shkencore e normale. Botim i Ministrisë së Arsimit, Tiranë, 1940, f.35

nga antologjia e autorëve Bernini dhe Bianchi [1935]¹³³; së katërti, nga antologjia i G.Morrone-s [1940], tekste që përdorshin edhe në klasat gjegjëse të shkollave italiane të së njëjtës periudhë. Përdorimi i këtyre antologjive me copa letrare motivohej me faktin se edhe programi i zbatuar në 1940, edhe ai i zbatuar në 1945 përmbanin edhe njohuri mbi letërsinë¹³⁴;

- b.3) nuk kemi konstatuar, ndër raporte e relacione shkollash, të flitet për mungesë tekstesh të kësaj gjuhe;
- c) për serbo-kroatishten: nuk kemi arritur të gjejmë të dhëna për tekstet e përdorura në mësim. Nga relacionet e shkollave rezulton se nxënësit, masivisht, nuk zotëronin tekste. Në klasa punohej vetëm me tekstin që zotëronte mësuesi, nëpërmjet shkrimit në dërrasë dhe kopjimit në fletore;
- ç) për latinishten: të dhënat arkivore dëshmojnë se u përdorën pjesë të zgjedhura nga autorë të ndryshëm, por nuk specifikohen antologjitë apo tekstet prej nga u nxorën ato. Duke u nisur nga lista e librave të botuara në periudhën para dhe gjatë luftës, gjykojmë se si burime materialesh mësimore u përdorën këto tekste gramatikore: gramatika e Schultz-it, në 3 vëllime: *Morfologjia* [1938], *Sintaksa* [1939] dhe *Ushtrimet* [1938] e, në vijim, edhe gramatika e Lipparini-t [1942].
- d) për *greqishten e vjetër*: u përdor teksti i autorit S.Papahristo [1939], i miratuar dhe botuar nga Ministria e Arsimit; nuk përjashtohet mundësia të jetë përdorur edhe teksti i Pusinich-it [1943], me përkthim dhe përshtatje në shqip;
- e) Nga relacionet e raportet e mësuesve dhe drejtorive të shkollave, rezulton se në shumë shkolla nxënësit nuk patën ndër duar tekste, ose këto qenë në numër të pamjaftueshëm. Mësimi, në këto raste, u zhvillua nëpërmjet shkrimit të tekstit në dërrasë të zezë nga mësuesi dhe kopjimit të tij në fletore nga nxënësit. Të dhënat arkivore dëshmojnë se kjo praktikë u përdor të paktën me frëngjishten dhe me serbo-kroatishten;
- f) Nga raportet e ndryshme shkollore konstatohet se numri vjetor i orëve të gjuhës së huaj u zhvillua gati-gati i plotë. Realizimi i programit, në kushtet e mungesës së teksteve e të mjeteve ndihmëse të përshtatshme, ndryshon në varësi të llojit të shkollës dhe të kushteve konkrete të mëimit;
- f.1) në shkollat e mesme të ulëta (ose unike), ku mungesat në mësues të kualifikuar, në tekste e në mjete mësimore ishin edhe më të mëdha, rezulton se programi nuk u

133 Antologjia e Berninit dhe Bianchit këshillohej të përdorej me nxënësit e kl.VIII. *Shih*: Programat dhe orarët e mësimave për shkollat e mesme klasike, shkencore e normale. Botim i Ministris së Arsimit, Tiranë, 1940, f.37

134 "...u dhanë njohuri të shkurtëra mbi origjinën e gjuhës e të letrësisë italijane, mbi jetën dhe veprën e D.Aligherit...". *Shih*: Shkresë e shk.normale Berat, nr.21/7, dt.7.08.1946. AQSH, F.511 V.1945, D.22

realizua i plotë¹³⁵ dhe, natyrshëm, jo në nivelin e duhur;

f.2) në shkollat e mesme të larta, në përgjithësi, programi mësimor u realizua i plotë. Në ndonjë rast, zëvendësimi i një gjuhe me një tjetër (siç ishte rasti i zëvendësimit të italishtes me serbo-kroatishten në disa shkolla¹³⁶), solli pështjellime tek nxënësit, mungesë motivimi dhe, rrjedhimisht, mosrealizim të programit;

6) Shkollat punuan edhe në vitin shkollor 1945-1946 me të njëjtat programe të gjuhëve të huaja që ishin në përdorim para dhe gjatë luftës. Koha e shkurtër që nga mbarimi i luftës, fokusimi i organeve arsimore para së gjithash në përgatitjen e reformës arsimore, që do të ndërmerrej vetëm një vit më pas (1946-1947) bënë që programet në tërësi të mbeteshin të njëjta. Prej tyre, në përshtatje me ndryshimet politiko-shoqërore, u hoqën vetëm fragmentet që glorifikonin fashizmin dhe ideologjitë ‘e vjetra’¹³⁷;

7) Është e vështirë të nxirren përfundime lidhur me nivelin cilësor të të nxënësve të gjuhës së huaj.

a) Në disa relacione mësuesish sillen të dhëna të përgjithshme e jo të plota lidhur me nivelin e aftësimit të nxënësve. Ato konsistojnë, së pari, në dhënien e numrit të mësimeve të zhvilluara nga teksti mësimor¹³⁸ dhe, së dyti, në vlerësime të përgjithshme të përparimit të nxënësve, në tipit “përftimi qe mjaft i mirë në nxanës”¹³⁹, apo “u ba përparim i mjaftë... hartimet dhe ushtrimet e tjera e vërtetojnë këtë gjë”¹⁴⁰ etj. Duke mbajtur parasysh gjithashtu edhe mungesën e teksteve e të mjeteve mësimore të përshtatshme në mjaft shkolla, si dhe nivelin jo të përshtatshëm të kualifikimit të disa mësuesve, mund të arrihet në përfundimin se niveli i përvetësimit të gjuhës së huaj, në përgjithësi, ishte jo ai i duhuri;

b) Një tipar që karakterizoi mësimin e gjuhës serbo-kroate, por jo të tjerat, me ndikim të drejtpërdrejtë në përparimin e nxënësve, qe mungesa e një gjuhe të përbashkët

135 “u zhvilluan 30 mësime nga teksti *France - première année de Français*” [Shkresë e shk.unike të Pogradecit n.77, dt.12.07.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, fl.71]; “Gjithsej u zhvilluan 40 mësime e para të tekstit *France - première année de Français*”. [Shkresë e shk.unike të Bilishtit n.44/1, dt.1.07.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, fl.64]; “janë bërë 47 mësime nga teksti *France - première année....*” [Shkresë e shk.normale të Beratit, nr.21/7, dt.7.08.1946. AQSH F.511 V.1945, D.22]

136 “Në italisht pati një farë përparimi, por jo aq sa duhet. Nxënësit nuk qenë shumë të motivuar ngaqë vitin e ardhshëm shkollor ajo do të hiqet dhe vendin e saj do ta zërë serbo-kroatishtja”. *Shih*: Shkresë e Inst.teknik të Korçës, n.21, dt.12.06.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, f.56

137 “Profesorët të marrin masat e duhura, sepse nëse do të gjendet në duart e ndonjë nxënësi libër i pakorrigjuar, do të mbajnë përgjegjësi”. *Shih*: Shkresë e nëndrejtorit Dh.Samsuri me të cilën përcillet qarkorja e Min.Arsimit për korrigjimin e teksteve. Arkivi i liceut të Korçës, D2C/22/1, dt.3.05.1945

138 *Shih* shënimin nr.94 këtu më lart

139 Shkresë e shkollës unike të Peshkopisë n.48, dt.20.07.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, fl.83

140 Shkolla pati dy mësues, Ded Shala e Stavri Katundi, njëri nga të cilët qe mësues i italishtes. *Shih*: Shkresë e shkollës unike të Bilishtit, n.38, dt.15.07.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, fl.65

në komunikim mes mësuesve jugosllavë dhe nxënësve. Mosnjohja e shqipes, ose e një gjuhe tjetër prej mësuesve të huaj, për ta përdorur si mjet komunikimi në klasë, pengoi ecurinë normale të orës së serbo-kroatishtes¹⁴¹. Në ndonjë rast, si gjuhë mësimi u përdor italishtja, por edhe këtu, mosnjohja sa duhet e saj përsëri pengoi sërish komunikimin mësues-nxënës, duke cënuar përvetësimin e gjuhës nga nxënësit¹⁴²;

9) Lidhur me metodologjinë e mësimin të gjuhës së huaj mund të thuhet:

- a) Në dokumentacionin zyrtar nuk ka referime të qarta tek ndonjë metodologji mësimi e caktuar. Tërthorazi, duke gjykuar nga mënyra e konceptimit të relacioneve të mësuesve¹⁴³, ku programi paraqitet në mënyrë sintetike dhe besnikërisht sipas linearitetit të tekstit e të temave mësimore të tij¹⁴⁴, mund të dalim në përfundimin se mësuesit përdornin masivisht një qasje tradicionale në mësimdhënie, pavarësisht se ndonjë tekst mësimor mund t'i përkasë metodologjisë direkte (siç është, p.sh. rasti i tekstit të frëngjishtes);
- b) Veprimtaritë didaktike tipike, që mësuesit përdorin në orën e mësimin, në lidhje të ngushtë me temat e mësimave të tekstit, janë: shqiptim tingujsh e fjalësh¹⁴⁵, ushtrime

141 “Rezultatet në mësim nuk qenë të kënaqshme ngaqë mungoi komunikimi gjuhësor ndërmjet nxënësve e mësuesve që nuk dinin ndonjë gjuhë tjetër që të dinin edhe nxënësit”. *Shih*: Shkresë e Inst.teknik ‘S.Staveleci’ të Tiranës n.111/3, dt.29.07.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, fl.109

142 Në mësim pati vështirësi komunikimi midis nxënësve dhe mësueses jugosllave ngaqë në mësim u përdor gjuha italiane, “e cila nuk zotërohet si duhet as prej mësueses e as prej nxënësve”. *Shih*: Shkresë e shkollës normale të Elbasanit n.112/8, dt.30.07.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, fl.26

143 Që të gjitha relacionet e mësuesve që kemi pasur ndër duar janë konceptuar si përmbledhje e materialit gjuhësor të zhvilluar, të identifikuar me terma gramatikorë si ‘emri’, ‘nyja’, ‘mbiemri’, ‘folja’ etj., ‘koha e tashme, e pakryer, e ardhme’ etj., herë në shqipe e herë në gjuhët e huaja përkatëse. Psh: “Gramatikë. Elementat e nevojshëm për të bërë fjali të thjeshta. Nyja. Emri e mbiemri, lakimi i tyre. Disa nga përemrat e foljet. Zgjedhimi i foljeve ndihmëse në gjithë mënyrat e kohët. Zgjedhimi i foljeve të rregullta në kohën e tashme, të kryeme, të pakryeme dhe kohën e ardhshme”. [Shkresë e shk.unike Pogradec n.77, dt.12.07.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, fl.71] ose “u punua kryesisht me përvetësimin e foljeve të rregullta në kohën e tashme, të dy foljeve ndihmëse, dhe foljet e rregullta ‘lakuara’ në të gjitha mënyrat dhe kohët” [Landa e frëngjishtes e shtjellueme në kl.VI për vjetin shkolluer 1945-1946. Inst.femnuer ‘Nana e Skënderbeut’ Tiranë. AQSH, F.511, V.1945, D.22]

144 “Frëngjisht. Asht mbarue krejt France (Première Année de Français) Metode direkte tue ba gramatike ne lidhje me landen qe permбан ky liber. Lakimi i foljeve, si te rregullta ashtu edhe te pa rregullta ne kohen e tashme, te pakryeme, te kryeme te plote dhe koh’e ardheshme. Menyrat perciellore dhe pjesore. Jane shpjegue dhe mesue permenç tri vjersha te La Fontaine: La Cigale et la Formi. Le Coreau et le Renard. La Laitière et le Pot au Lait. Gjate vitit shkolluer jane ba dhe ushtrime bisedimesh ne gjuhen Frëngjishte”. *Shih*: Shkresë e Inst.tregtar të Vlorës n.486, dt.24.08.1946, f.1. AQSH, F.511, V.1945, D.22

145 “Kohë mbas kohe asht ba diktat në klasë...”. *Shih*: Shkresë e Inst.tregtar të Vlorës, nr.486, dt.24.08.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.22

dëgjimi¹⁴⁶, shpjegim rregullash gramatikore¹⁴⁷, ushtrime zbatuese në shtëpi, përkthim, diktim¹⁴⁸, bashkëbisedim¹⁴⁹, mësim përmendësh pjesësh të zgjedhura poetike e prozaike¹⁵⁰, përsëritje¹⁵¹;

10) Lidhur me mësuesit e gjuhëve të huaja, dokumentacioni arkivor na mundëson identifikimin e një pjese të madhe të tyre në atë vit shkollor, por jo të gjithë. Ashtu si mësuesit e lëndëve të tjera, edhe ata të gjuhës së huaj pësuan lëvizje të herëpashershme nga një qytet a shkollë në tjetrin, transferime e pushime nga puna, deri edhe në mes të vitit shkollor. Lëvizjet e shpeshta të kuadrit, natyrshëm, ndikuan negativisht mbi procesin mësimor dhe në nivelin e përvetësimit të gjuhës. Pa mëtuar të jemi shterues, këtu më poshtë po paraqesim vetëm ata mësues që, mbi bazën e dokumentacionit arkivor, rezultojnë se dhanë mësim në atë vit në shkollat unike e të mesme, sipas gjuhëve:

a) frëngjisht: Abdyl Kajanaku, Dhimitër Turtulli, Dhimitër Pilika, Edip Tërshana, Elmas Çani, Hilmi Aliu, Kel Gashi, Kolë Alimhilli, Llazar Eftimiadhi, Ndoc Kamsi, Nonda Bulka, Pandi Geço, Prenk Kaçinari, Qemal Draçini, Rexhep Neziri, Sotir Koci, Vedat Kokona, Vexhi Demiraj, Virgjl Ballamaçi, Xhelal Shënpremte¹⁵².

b) italisht: Agetina Ashiku, Alfredo Ingletti, Anesti Havjari, Ballkize Tela, Dhimitër Pilika, Drita Gani, Fadil Podgorica, Filip Ndocaj, Franca Mandalà, Gleqeri Koça, Kolë Kamsi, Kolë Prela, Luigj Franja, Qemal Draçini.

c) serbo-kroatisht: Boris Urbançiç, Josif Cagleviç, Ruzica Simiç, Josif Depolo.

ç) latinisht: Pashko Geci, Pashko Gjeçi, Luigj Franja, Henrik Lacaj, Anesti Hajvjari, Nikollë Dakaj¹⁵³.

d) *greqisht e vjetër*: Pashko Geci, Pashko Gjeçi, Henrik Lacaj, Sotir Papahristo,

146 "...ushtrime praktike dhe rregulla përkatëse me qëllim që të mësohet nxënësi të dëgjojë dhe të shqiptojë pa gabime tingujt e gjuhës frëngjisht". *Shih*: Shkresë e shk.unike të Pogradecit n.77, dt.12.07.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, fl.71

147 "Në lidhje me mësimet asht shpjegue dhe gramatika. [...] Foljet e rregullta janë shpjegue dhe lakue në...". *Shih*: Shkresë e Inst.tregtar të Vlorës, nr.486, dt.24.08.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.22

148 Shkresë e Inst.tregtar të Vlorës, nr.486, dt.24.08.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.22

149 "konversacione me ndihmën e fjalëve të studiuara". *Shih*: Shkresë e shkollës unike të Pogradecit n.77, dt.12.07.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.23, fl.71

150 "...u mësua "për mençë" vjerrsha ...". *Shih*: Landa e frëngjishtes e shtjellueme në kl.VI për vjetin shkolluer 1945-1946. Inst.femnuer 'Nana e Skënderbeut' Tiranë... AQSH, F.511, V.1945, D.22

151 "Revision". *Shih*: Shkresë e liceut të Shkodrës, nr.274, dt.8.08.1946. AQSH, F.511, V.1945, D.22

152 Lista e Min.Arsimit përmban si mësues të gjuhës frënge për v.1946: Luigj Ljarja, Marije Cukali, Vexhi Demiraj, Vedat Kokona, Foto Bala, Elmas Çani, Lazar Eftimiadhi, Nonda Bulka, Dhimitër Turtulli, Arsioni Poro, Koci Treska, Hidajet Ceka, Florinda Kiri. *Shih*: Listë e profesorëve simbas lëndës që zhvillojnë. AQSH, F.511, V.1946, D.62

153 Në listën e Min.Arsimit, si mësues të gjuhës latine për v.1946 figurojnë: Kol Shiroka, Pashko Gjeçi, Pashko Geci, Gaspër Shoshi, Mirash Ivanaj, Stefan Prifti, Nikollë Dakaj, Kol Prela, Luigj Franja, Gemma Tirana. Listë e profesorëve simbas lëndës që zhvillojnë. AQSH, F.511, V.1946, D.62

Zijahudin Kodra¹⁵⁴.

dh) Nga të dhënat e nxjerra prej raporteve të shkollave rezultojnë se shumica dërrmuese e këtyre mësuesve, përveç gjuhës së huaj, jepnin mësim edhe lëndë të tjera. Në fakt, një pjesë e tyre qenë të diplomuar në universitete dhe shkolla të larta të ndryshme jashtë vendit dhe, për nevojat e shkollës dhe për plotësim të ngarkesës mësimore, përveç lëndës kryesore, u ngarkuan edhe me mësimin e gjuhëve të huaja¹⁵⁵. Nga ky konstatim mund të nxirren edhe disa përfundime shumë të rëndësishme: i) mësimi i gjuhëve të huaja në shkollën unike e të mesme u krye nga mësues, që ishin të diplomuar në degë të ndryshme të shkencave shoqërore e natyrore, por jo posaçërisht të diplomuar për mësimin e gjuhës së huaj përkatëse; ii) mësuesit e diplomuar në shkenca natyrore, si dhe pjesa më e madhe e atyre të diplomuar në shkenca shoqërore, nuk kishin kualifikimin profesional të nevojshëm (d.m.th. as atë psiko-pedagogjik, as atë gjuhësor) për të qenë mësues të gjuhës së huaj; iii) vetëm pak mësues qenë të diplomuar në gjuhësi (e letërsi) të huaj përkatëse (frënge, italiane, serbo-kroate, latine, greke të vjetër); iv) duke pasur formim universitar të ndryshëm, metodat mësimore të përdorura në klasë prej këtyre mësuesve qenë të ndryshme, jo të njësuara nga këndvështrimi i organizimit të orës mësimore, i konceptimit psiko-pedagogjik të proceseve të mësimdhënies dhe të të nxënës, i metodave dhe teknikave didaktike për t'u përdorur me nxënësit. Të gjitha këto mbeteshin në dorë të aftësive individuale psikologjike, pedagogjike dhe gjuhësore të mësuesit, larg së qeni një veprimtari e programuar, e drejtuar dhe e njësuar në rrafsh vendi, shkolle, cikli shkollor e klasash paralele; v) në mjaft raste, i njëjti mësues jepte mësim dy gjuhë, frëngjisht e italisht, italisht e latinisht, latinisht e greqisht etj.

Së fundi, mund të thuhet se, pavarësisht nga ndryshimi rrënjësor i sistemit politiko-shoqëror, në fushën e arsimit dhe veçanërisht në mësimdhënien e gjuhëve të huaja, u vijuan të përdorshin edhe në vitin shkollor 1945-1946 të njëjtat forma organizimi e konceptimi të mësimin, të njëjtat metodologji, programe e tekste si edhe para e gjatë luftës. Vetëm në vitin shkollor pasardhës 1946-1947, me nisjen e reformës arsimore, lënda e gjuhës së huaj do të pësojë ndryshime, qoftë si ofertë gjuhësore, qoftë si shtrirje.

BIBLIOGRAFIA:

Aqsh

= Arkivi Qendror Shtetëror Tiranë, Fondi i Ministrisë së Arsimit, vitet 1944-1946

154 Në listën e Min.Arsimit, si mësues të gjuhës greqishtes së vjetër në vitin 1946 figurojnë: Gabriel Meksi, Sotir Parahristo, Stefan Prifti, Nikollë Dakaj, Pashko Geci, Niko Çane. *Shih*: Listë e profesorëve simbas lëndës që zhvillojnë. AQSH, F.511, V.1946, D.62

155 Psh Ndoc Kamsi diplomuar për histori-geografi, Prenk Kaçinari për filozofi, Abdyl Kajanaku për pedagogji, Rexhep Neziri për shkenca të natyrës, Luigj Franja për histori e arti, etj.

- AVALARDI, A. & PAPANDREA, L. (1938), *România Antologia*. Per il ginnasio superiore e per il primo anno del liceo scientifico. Edizioni Remo Sondron, Palermo, 4° ediz.
- BAGLIONI, e. (1939), Gramatika për mësimin e gjuhës italishte në shkollat e mesme të Shqipërisë. Pjesa I. Ministria e Arsimit, Tiranë, 'K. Luarasi', 127 f.
- BERNINI, f. & BIANCHI, L. (1935), Carducci, Pascoli, D'Annunzio, *Antologia poetica ad uso delle scuole medie a cura e con note di F.Bernini e L.Bianchi*, N.Zanichelli Edit., Bologna
- CAMERLYNCK & CAMERLYNCK (1926), *Première année de français*. France. *Methode directe de français avec notation phonétique* par M.me Camerlynck et G.H.Camerlynck, Paris, H.Didier
- CAMERLYNCK & CAMERLYNCK (1926), *Deuxième année de français*. France. *Methode directe de français avec notation phonétique* par M.me Camerlynck et G.H.Camerlynck, Paris, H.Didier
- ISTITUTI I STUDIMEVE PEDAGOGJIKE (1990), *Historia e arsimit shqiptar*, Vëll.I, Tiranë
- HOXHA, A. (2001), *Biografi e shkollave të Rrethit të Durrësit*. Tiranë, Globus R
- KAMBO, e. (2005), *Arsimi në Shqipëri (1945-1960)*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë. Instituti i Historisë. Tiranë, Shtyp. 'Mësonjëtorja'
- LIPPARINI, g. (1942), Gramatika latine. Libër rregullash dhe ushtrimesh. Përkthym nga Pashko Geci & Henrik Lacaj. Ministria e Arsimit, Tiranë, Pj.1 (296 f.), Pj.2 (440 f.)
- MORRONE, g. (1940), *Lineamenti di storia della letteratura italiana*. Vol.I. Dalle origini fino al 400; vol.II. Dal 500 al 700; vol.III. Dal'800 ai giorni nostri, Casa ed. Macrí, Bari
- PAPAHRISTO, s. (1939), Gramatika e greqishtes së vjetër. Morfologjia. Tiranë, Shtëpia Botonjëse 'K.Luarasi', Pj.I, 1939 (184 f.); Pj.II, 1940 (224 f.)
- PAPERINI, c. (1932), *Nella nuova aurora. Antologia italiana per le scuole medie inferiori*. Angelo Signorelli Editore, Roma
- PUSINICH, g. L. (1943), Gramatika e gjuhës greke. Pjesa I: Theorija. Përkth. Pashko Geci & Henrik Lacaj & Frano Alkaj. Tiranë, Shtëpia Botuese «Luarasi», 164 f.
- RAMA, f. (2005), *Dukuri arsimore gjatë Luftës II Botërore në Shqipëri*, Tiranë, Argeta-LMG,
- REPISHTI, xh. & LULI, f. (1972), *Gjimnazi i Shtetit, Shkodër 1922-1972*. Shkodër
- SCHULTZ, f. (1938), Gramatika latine. Pjesa I. Fonologji e morfologji. Përkth. Karl Gurakuqi. Ministria e Arsimit, Tiranë, Shtëpia Botonjëse «K.Luarasi», VIII + 176 f.
- SCHULTZ, f. (1938), *Ushtrimet e gramatikës latine*. Pjesa I. Fonologji e morfologji. Përkth. Karl Gurakuqi. Ministria e Arsimit, Tiranë, Shtëpia Botonjëse «K.Luarasi», VIII + 132 f.
- SCHULTZ, f. (1939), Gramatika latine. Pjesa II. Syntaksa. Përkth. e përpunoi Karl Gurakuqi. Tiranë, Shtëpia Botonjëse «K.Luarasi», 139 f.
- VARAZI DODMASEJ, m. (1941), *La lingua italiana nelle scuole albanesi del corso medio inferiore / Grammatica / Testo per le scuole medie / Firenze, Marzocco*, 130 f.